

3. ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО ПОСАДОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Перевищення влади (посадових повноважень) є вихід посадової особи за межі наданих їй законом прав і повноважень.

За ст. 166 КК кваліфікуються дії лише посадових осіб. Аналогічні дії приватних осіб, які не є посадовими, кваліфікуються за наявності відповідних ознак як самоправство за ст. 198 КК або як злочин проти особи чи власності.

За своєю соціальною сутністю перевищення влади або посадових повноважень є самоправством посадової особи. Від інших посадових злочинів перевищення влади або посадових повноважень відрізняється тим, що вчинювані винною особою дії не входять у коло її повноважень, не надані їй законом, не передбачені правовим статутом її посади.

За ст. 166 КК кваліфікуються лише такі дії посадової особи, які явно (очевидно для всіх) виходять за межі наданих їй прав і повноважень, не зумовлювалися необхідністю даної конкретної обстановки і заподіяли істотну шкоду державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом інтересам громадян.

Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що як перевищення влади або посадових повноважень кваліфікуються:

а) вчинення дій, які є компетенцією іншої посадової особи даного відомства чи посадової особи іншого відомства;

б) вчинення дій одноособово, тоді як вони могли бути здійснені лише колегіально;

в) вчинення дій, які дозволяються тільки в особливих випадках, з особливого дозволу і з особливим порядком проведення, — за відсутності цих умов;

г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти^[i].

Для кваліфікації діяння за ст. 166 КК досить одного з цих різновидів перевищення посадовою особою влади або наданих їй посадових повноважень.

Обсяг, зміст і межі наданих посадовій особі прав і повноважень є однією з головних ознак складу злочину, передбаченого ст. 166 КК, і предметом доведення в конкретній справі. Коло повноважень, що надаються посадовій особі, визначається не тільки законом, а й підзаконними актами, статутами, інструкціями, наказами. Для кваліфікації злочину завжди потрібно певно і чітко визначити правовий статус посадової особи і межі її повноважень. Тільки після цього можна буде зробити правильний висновок — вийшла ця посадова особа за межі наданих їй прав і повноважень чи ні.

Якщо при цьому з'ясується, що правовий статус конкретного працівника державної, громадської або приватної Організації, установи чи підприємства взагалі не визначено, його права і повноваження ніяким чином не регламентовано, то певні дії цієї особи в такому випадку не можуть бути визнані перевищенням влади, прав та повноважень і кваліфікуватися за ст. 166 КК.

Якщо такі дії містять ознаки іншого складу злочину (проти особи, власності і т. ін.), вони повинні кваліфікуватися за статтями КК, що передбачають відповідальність за такі злочини.

Кваліфікація діяння за ст. 166 КК можлива лише в разі вчинення посадовою особою дій, які будь-яким чином пов'язані з її посадовими повноваженнями. Протиправні дії посадової особи, ніяким чином не поєднані з її посадовими обов'язками, не можуть кваліфікуватися як перевищення влади або посадових повноважень за ст. 166 КК^[ii].

Для кваліфікації діяння за ст. 166 КК не має значення постійно чи тимчасово

виконувала посадова особа покладені на неї обов'язки, була вона призначена на посаду чи обрана, обіймала посаду за штатним розкладом чи на громадських засадах, працювала за плату чи безоплатно. Зокрема, народні дружинники (члени громадського формування з охорони громадського порядку), громадські помічники дільничних інспекторів міліції, громадські інспектори ДАІ та інші представники громадськості, які виконують функції представників влади і мають спеціальні повноваження на таку діяльність, при явному виході за межі наданих їм прав і повноважень несуть відповідальність за ст. 166 КК^[iii].

Наприклад, за ч. 2 ст. 166 КК були кваліфіковані дії Катаргіна. Виконуючи обов'язки громадського інспектора рибнагляду, Катаргін помітив, що К. з 9-річним сином з човна незаконно ловлять рибу сіткою. Катаргін вирішив затримати їх, але К., незважаючи на неодноразові вимоги Катаргіна, човна не зупинив і став маневрувати, щоб уникнути затримання. Катаргін кілька разів вистрелив з малокаліберної гвинтівки вгору. Коли і це не зупинило К., Катаргін став стріляти то по один, то по другий бік човна, намагаючись перешкодити маневруванню. Від останнього пострілу куля влучила в металеву частину човна і розірвалася. Її осколками К. було поранено в голову, від чого він помер. Розглянувши справу, Пленум Верховного Суду вказав, що Катаргін виконував обов'язки посадової особи на громадських засадах. Отже вчинені ним дії із застосуванням зброї, які явно виходили за межі прав і повноважень, наданих йому як громадському інспекторові, мають кваліфікуватися за ч. 2 ст. 166 КК.

Обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ч. 1 ст. 166 КК, є заподіяння істотної шкоди державним, громадським чи приватним інтересам окремих громадян внаслідок перевищення влади або посадових повноважень.

Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України, істотною шкодою державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, заподіяною при перевищенні влади або посадових повноважень, можуть визнаватися прямі матеріальні збитки, упущена вигода, порушення охоронюваних законом політичних, трудових, житлових, особистих і майнових прав та інтересів громадян, підрив престижу представників влади та управління, створення обстановки, що утруднює установі, організації, підприємству здійснення основних функцій, порушення громадського порядку та ін.^[iv]

Якщо внаслідок перевищення влади або посадових повноважень посадова особа протиправно заволоділа державним, колективним чи індивідуальним майном громадян або умисно знищила чи пошкодила таке майно. Її дії кваліфікують за сукупністю ст. 166

3. ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО ПОСАДОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

КК і статей КК, які передбачають відповідальність за злочини проти державної і колективної чи індивідуальної власності (статті 81 —84, 86², 89 та статті 140-144, 145 КК).

Перевищення влади або посадових повноважень, якщо воно супроводилося насильством, застосуванням зброї або болісними і такими діями, що ображають особисту гідність потерпілого, кваліфікуються за ч. 2 ст. 166 КК. Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що ч. 2 ст. 166 охоплює застосування посадовою особою при перевищенні влади або посадових повноважень як фізичного, так і психічного насильства.

Фізичне насильство при перевищенні влади або посадових повноважень може бути виявлене в незаконному позбавленні волі, нанесенні удару, заподіянні побоїв, вчиненні дій, характерних для мордування, заподіянні легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Психічне насильство при перевищенні влади або посадових повноважень може виявлятися в реальній погрозі заподіяти фізичне або інше насильство щодо потерпілого чи його близьких. Заподіяння внаслідок перевищення влади або посадових повноважень тяжких тілесних наслідків чи вбивства, вчинених як умисно, так і з необережності, підлягають кваліфікації за сукупністю ч. 2 ст. 166 КК і статей КК, які передбачають відповідальність за вбивство чи тяжкі тілесні ушкодження,

Вбивство чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинені посадовою особою при перевищенні меж необхідної оборони, підлягають кваліфікації відповідно за ст. 97 або ст. 104 КК і додаткової кваліфікації за ст. 166 КК не потребують.

Самогубство особи або замах на самогубство, що стали наслідком перевищення влади або службових повноважень, підлягають кваліфікації за сукупністю ч. 2 ст. 166 та ст. 99 КК^[V].

Застосування посадовою особою насильства під час провадження дізнання чи попереднього слідства кваліфікується за ч. 2 ст. 175 КК.

За ч. 2 ст. 166 КК діяння кваліфікується за ознакою перевищення влади або посадових повноважень із застосуванням зброї у випадках, коли посадова особа застосувала

предмети, призначені для ураження живої цілі, тобто вогнепальну зброю, в тому числі гладкоствольну, або холодну зброю. Що стосується кваліфікації дій, пов'язаних з незаконним застосуванням зброї посадовими особами, які мають право володіти нею, то при цьому повинні враховуватися положення нормативних актів, які встановлюють підстави і порядок застосування зброї такими особами.

Необґрунтовано, зокрема, був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 166 КК Ю. Він запропонував водієві Ж., що керував у стані сп'яніння автомобілем ГАЗ-21, зупинитися, але Ж. не підкорився цим вимогам і почав тікати вулицями міста, без освітлення, перевищуючи швидкість руху. Ю. зробив попереджувальний постріл, але Ж. не зупинився. Тоді Ю. зробив кілька пострілів у колеса, одним з яких поранив Ж. Судова колегія Верховного Суду України, розглянувши справу, вказала, що зазначені дії Ю. відповідають вимогам ст. 15 Закону України "Про міліцію" щодо застосування зброї для зупинки транспортного засобу, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю громадян. За таких обставин, як зазначила колегія, визнання Ю. винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 166 і ст. 105 КК, є необґрунтованим, тому вирок суду та інші судові рішення щодо нього підлягають скасуванню, а справа — закриттю за відсутністю у діях складу злочину^[vi].

Заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень, побоїв або смерті при застосуванні зброї не є обов'язковою ознакою ч. 2 ст. 166 КК. Разом з тим демонстрація посадовою особою зброї або погроза словами застосувати її не можуть бути визнані перевищенням влади або посадових повноважень за обтяжуючих обставин і кваліфікуватися за ч. 2 ст. 166 КК.

Не може кваліфікуватися за ч. 2 ст. 166 КК як перевищення влади або посадових повноважень із застосуванням зброї використання посадовою особою при вчиненні діяння таких предметів, як сигнальні або стартові пістолети, вибухові пакети, гумові кийки, газові балончики і т.п., оскільки вони не є зброєю.

Якщо внаслідок перевищення влади або посадових повноважень потерпілому були заподіяні тяжкі наслідки, діяння кваліфікується за ч. 3 ст. 166 КК. Кваліфікуюча ознака ч. 3 ст. 166 КК (тяжкі наслідки) має таку саму характеристику, як і тяжкі наслідки у ч. 2 ст. 165.

Дії, передбачені статтями 130 і 173—175 КК як спеціальні види перевищення влади або

посадових повноважень, кваліфікуються за цими статтями КК згідно із загальним правилом: при конкуренції загальної (ст. 166 КК) і спеціальної норм застосовується спеціальна норма. Дії співучасників цих злочинів кваліфікуються за ст. 19 і статтями 130 та 173—175 КК залежно від вчиненого ними злочину. Кваліфікація дій виконавців і співучасників зазначених злочинів ще й за ст. 166 КК можлива лише за наявності реальної сукупності злочинів, тобто у випадках, коли, крім злочину, передбаченого статтями 130 і 173—175 КК, особа додатково визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 16.6 КК^[vii].

Перевищення влади або посадових повноважень (ст. 166 КК) має багато спільних ознак із зловживанням владою або посадовим становищем (ст. 165 КК): обидва ці злочини вчинюються лише посадовими особами, умисно і у сфері службової діяльності. Відрізняються ці злочини лише характером вчинюваних посадовою особою дій. Зловживання владою або посадовим становищем характерне тим, що посадова особа вчинює дії, які вона має право вчинювати за посадою, дії, передбачені її посадовим статусом. Але посадова особа при цьому зловживає своїми правами і діє всупереч інтересам служби, прагнучи отримати від цього матеріальну або іншу особисту вигоду. Злочин, передбачений ст. 165 КК полягає не в тому, що посадова особа чинить недозволені їй дії, а в тому, що вона прагне використати ці дії у своїх інтересах, погоджуючись із заподіянням шкоди інтересам служби. Злочин, передбачений ст. 166 КК, утворює не заподіяна шкода чи її розмір, а спосіб заподіяння цієї шкоди — використання влади чи посадових повноважень для задоволення своїх корисливих чи інших особистих інтересів.

В.А. Клименко, М.І. Мельник та М.І. Хавронюк наводять приклад із судової практики справу Р., який, працюючи механіком комбінату комунальних підприємств, тричі виділяв громадянам автобус для поїздок до м. Ленінграда, за що отримав від них 2320 крб. і привласнив їх. Автори роблять висновок, що Р. перевищив свої посадові повноваження, оскільки привласнив гроші, чого не мав права робити^[viii]. На їх думку Р. таким чином вийшов за межі наданих йому прав. Автори помиляються, вважаючи, що злочин Р. полягає не у привласненні грошей, а в тому, що він виділив громадянам автобус, на що він як механік комбінату мав повноваження, але використав їх на свою користь, всупереч інтересам служби.

Перевищення влади або посадових повноважень (ст. 166 КК), навпаки, характеризуються тим, що посадова особа вчинює дії, які не передбачені її посадовим статусом, здійснює повноваження, які не надані їй законом. Але не можна думати, що це взагалі будь-які дії, які ніякого зв'язку з посадою винної особи не мають. Так вважають, зокрема, В.А. Клименко, М.І. Мельник і М.І. Хавронюк, стверджуючи: "Зрозуміло, що ніхто не має права розкрадати майно, вимагати хабара, гвалтувати жінку, катувати,

ображати особисту гідність потерпілого і т.п."^[ix]. Перевищення влади чи посадових повноважень може кваліфікуватися за ст. 166 КК лише тоді і там, де і коли певна особа діяла як посадова. Якщо громадянин, який працює прокурором, на своїй садовій ділянці наніс побої підліткам, які залізли у садок за яблуками, то дії цього громадянина не можна вважати перевищенням влади прокурором. Такі дії повинні кваліфікуватися як вчинення громадянином злочину проти здоров'я особи за ч. 1 ст. 107 КК, оскільки вони ніякого зв'язку з посадою прокурора не мають. Полісоціальність особи вимагає, щоб у кожному конкретному випадку чітко і певно визначалося, в якій своїй якості діяла та чи інша особа, оскільки у кожному окремому випадку вона може бути то прокурором, то глядачем (у театрі), то чоловіком, батьком і сином (вдома), пасажиром (у літаку, в метро), покупцем (у магазині) і т. ін.

Отже не може бути перевищенням влади чи посадових повноважень вчинення будь-якого злочину (наприклад, зґвалтування, хуліганство та деякі інші), який ніякого зв'язку з посадовими повноваженнями не має. Крім того, вчинюючи такі діяння, особа ніяким чином не може використати надані їй законом права і повноваження. Тому такі злочини не можуть кваліфікуватися як злочини посадові.

---

^[i] Див.: п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень" від 27 грудня 1985 р. // Там само. — С. 147.

^[ii] Див.: *Коржанський Н.И.* Квалификация следователем должностных преступлений. — С. 26—27,

^[iii] Див.: п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 грудня 1985 р. // Постанови... — С. 149.

^[iv] Див.: п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 грудня 1985 р. // Постанови... — С. 148.

[vi] Див. п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 грудня 1985 р. // Постанови... — С. 148.

[vii] Див.: ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 23 червня 1994 р. в справі Ю. // Практика судів України у кримінальних справах. 1993—1995. — С. 166—167.

[viii] Див.: п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 грудня 1985 р. // Постанови... -С. 148—149.

[ix] Див.: *Клименко В.А., Мельник Н.И., Хавронюк Н.И.*, Уголовная ответственность за должностные преступления. — С. 53—54.

[ix] *Клименко В.А.; Мельник Н.И.. Хавронюк Н.И.* Уголовная ответственность за должностные преступления. — С. 55.